

„O monumentală și inegalabilă frescă a bătăliei
în care s-au înfruntat Hitler și Stalin.”

Livre de Poche

JEAN LOPEZ
LASHA OTKHMEZURI

Operațiunea BARBAROSSA

Frontul de Est, 1941. Războiul total

CORINT
ISTORIE

CAPITOLUL 3

Pactul

Național-socialismul n-a avut niciodată o doctrină în sensul de a dezbate detalii sau probleme. Am vrut puterea. Numai atunci ar fi existat un program de realizat sau de construit. Când am fost întrebați ce soluție avem în minte pentru o problemă sau alta, am spus că nu știm încă. Aveam deja obiectivele noastre, dar nu le-am supus criticilor publice. [...] Astăzi vorbim despre Lebensraum. Toată lumea își poate imagina ce vrea, dar ceea ce vrem să facem vom anunța la momentul potrivit.

Goebbels – declarații secrete către reprezentanții presei germane, 5 aprilie 1940²⁰²

Niciun eveniment n-a surprins, n-a demoralizat și n-a scandalizat mai mult ca Pactul Ribbentrop-Molotov, semnat la 23 august 1939. Puține alte evenimente i-au divizat atât de mult pe istorici până astăzi. Cine anume, Hitler sau Stalin, a urmărit mai mult acest acord? S-au gândit sovieticii serios să se alieze cu Occidentul? De ce balanța s-a înclinat mai degrabă spre Berlin decât spre Londra și Paris? Aceștia din urmă n-au lăsat oare să le scape șansa din cauza ideilor lor anticomuniste, din inerție sau lejeritate? Și care dintre cei doi viitori adversari a beneficiat mai mult de pe urma pactului? Este imposibil să redăm aici complexitatea acestor negocieri duble, care este sporită de interacțiunile Japoniei, Italiei, Statelor Unite, Poloniei, României sau Finlandei. Totuși, o narațiune cronologică, reorientată asupra esențialului, este necesară înainte de a schița răspunsurile la aceste întrebări.

Patru luni de conciliabule Est-Vest

Intrarea germanilor în Praga din 15 martie 1939 a însemnat începutul cursei pentru pacte. Occidentalii au fost la originea acestui lucru. Fără o doctrină sau mijloace militare credibile, incapabili să vină în ajutorul Poloniei, sprijinul sovietic ar

fi fost necesar. Dar pentru ce? Britanicii, principala forță motrice din spatele negocierilor, doreau un front comun Londra–Paris–Moscova pentru a-l descuraja pe Hitler să atace Polonia și România, dar ei nu doreau un război preventiv și nici vreo alianță, ci o acțiune diplomatică fermă și coordonată, suficient de credibilă pentru a-l forța pe Hitler să renunțe la planurile sale. O simplă declarație comună ar fi fost benefică pentru aceștia, atât timp cât era publicată cât mai curând posibil. Dacă un acord militar n-a reprezentat prioritatea Londrei, a fost și pentru că experții săi – în primul rând locotenent-colonelul Firebrace, atașatul militar în Rusia – au considerat că Armata Roșie nu mai avea mijloacele de a ataca în afara frontierelor sale după epurările din perioada 1937–1938. În schimb, URSS ar fi putut să apere, să ofere o bază din spate polonezilor, în cazul în care aceștia ar fi fost atacați, și să asigure etanșeitatea unei blocade economice a Reichului, principala armă a Occidentului. Dacă Polonia ar fi cedat, simpla prezență a unei Armate Roșii ostile ar fi forțat Wehrmachtul să lase 50 de divizii în Est, împiedicând astfel o mare ofensivă împotriva Franței.

La telegrama lui Halifax din 17 martie, Moscova a răspuns cu propunerea de a convoca o conferință a celor cinci puteri implicate – Cei Trei Mari plus Polonia și România. Londra a ignorat-o și, la 20 martie, a prezentat o nouă ofertă sub forma unei declarații a celor patru puteri, Marea Britanie, Franța, URSS și Polonia, garantând independența tuturor statelor europene: în caz de amenințare, cele patru state s-ar consulta reciproc și „ar oferi o rezistență comună”. Litvinov a fost de acord să semneze declarația două zile mai târziu, dacă Londra și Parisul aveau s-o semneze ele mai întâi, însă Varșovia a torpilat ideea, refuzând să se asocieze în vreun fel cu URSS. Recunoscând intransigența poloneză, britanicii și francezii au decis, din lipsă de ceva mai bun, să construiască frontul anti-Hitler nu în jurul Moscovei, ci în jurul Varșoviei. La 31 martie 1939, un Chamberlain adus de spate și îmbătrânit a anunțat în Camera Comunelor că țara sa va ajuta Polonia dacă independența acesteia va fi amenințată. La 13 aprilie, atunci când Italia a anexat Albania, Parisul a intrat în panică, iar Londra, resemnată, a extins același tip de garanție asupra României și Greciei.

Reacția Moscovei a fost ambiguă. Furia ei când s-a văzut preferată în fața Poloniei a fost amestecată cu sentimentul imperios de a-și spori securitatea în fața Reichului. Frontierele sovieto-poloneze și sovieto-române au fost garantate *de facto* și pe gratis de franco-britanici. Rămânea problema vitală a Țărilor Baltice, pentru că Moscova încă se temea că de acolo va porni atacul german în direcția Leningradului, cu consimțământul, cel puțin pasiv, al acestor țări. Această îngrijorare explică declarația,

stângace și amenințătoare, adresată la 28 martie 1939 de Litvinov guvernului eston, apoi celui leton și celui lituanian:

Păstrarea independenței complete a Estoniei, precum și a celorlalte republici baltice, nu este numai în interesul popoarelor acestor republici, ci și în interesul vital al statului sovietic. [...] Orice tratat, încheiat voluntar sau sub presiune externă, care [...] ar putea compromite sau limita independența și autonomia Republicii Estonia [...] o invitație la dominația politică, economică sau de altă natură a unui stat terț, acordarea către acest stat a unui drept sau privilegiu exclusiv asupra teritoriului Estoniei, precum și asupra porturilor sale, ar fi considerată de guvernul sovietic intolerabilă și incompatibilă cu spiritul tratatelor și acordurilor care guvernează în prezent relațiile sale cu Estonia și ar constitui chiar o încălcare a acordurilor, cu toate consecințele care ar decurge din aceasta²⁰³.

Ideea care rezultă de aici este că Țările Baltice nu pot avea dreptul, în cel mai bun caz, decât la o libertate condiționată. În următoarele cinci luni, Stalin și Molotov au urmărit acest obiectiv de securizare a coridorului baltic împotriva tuturor eventualităților.

La 14 aprilie, Londra a cerut Moscovei să-și ofere garanția unilaterală vecinilor săi care ar fi fost atacați de Germania, dar conducerea sovietică a refuzat imediat. În opinia sa, o astfel de declarație ar garanta doar securitatea Poloniei și României, dar n-ar oferi nicio protecție URSS-ului în cazul în care Hitler s-ar întoarce împotriva lor (cu complicitatea Poloniei și a Occidentului, se subînțelege). Neîncrederea și suspiciunea erau duse la extrem, amintirea conferinței de la München fiind încă proaspătă în mintea sovieticilor.

Francezii și britanicii n-au putut fi surprinși de acest refuz. În 10 martie 1939, la Al XVIII-lea Congres al PCUS, Stalin a declarat public liniile generale ale poziției sovietice. Criza economică a dus, a spus el, la o „nouă împărțire a lumii, la sfere de influență și colonii prin mijloace militare”, între Marea Britanie și Franța, pe de o parte, și la un „bloc de trei state agresoare”, Japonia, Italia și Germania, pe de altă parte. Pentru a se apăra, democrațiile occidentale au împins tabăra agresorilor la război împotriva URSS.

Se pare că scopul acestor campanii de presă dubioase (occidentale) [despre anexarea germană a Ucrainei] este de a asmuți URSS împotriva Germaniei [...] fără niciun motiv vizibil. Desigur, este posibil să existe nebuni în Germania care visează că elefantul – Ucraina sovietică – va fi anexat de șoarece – așa-numita Ucraina Carpatică [...]. Să fie siguri că avem suficiente cămăși de forță aici pentru ei! (*râde*) [...]. S-ar putea crede că o parte din Cehoslovacia a fost cedată Germaniei ca preț al unui război împotriva URSS, dar că acum germanii refuză să-și îndeplinească partea lor de înțelegere.

[...] Sarcinile partidului în politica externă sunt: 1. Să urmărească politica de pace și de relații economice cu toate țările; 2. Să fim atenți și să nu ne lăsăm țara să fie târâtă într-un conflict de către instigatorii la război care sunt obișnuiți ca alții să scoată castanele din foc pentru ei²⁰⁴.

Era acesta un semnal în direcția Berlinului, așa cum s-a scris? Nu există nicio indicație în acest sens. Stalin nu avea atuuri în mână, ci a suferit doar eșecuri, în Spania și la München. Nici măcar Armata Roșie nu mai era înspăimântătoare, iar țara era la fel de izolată ca în 1921. Toate informațiile provenite din rețelele diplomatice și de spionaj indicau faptul că, după dezghețul din 1939, Germania fie va invada Polonia, fie va profita de coridor și va ocupa Țările Baltice²⁰⁵. Din acel moment, baza unui atac asupra Uniunii Sovietice avea să fie stabilită. În fața acestei imagini sumbre, „discursul despre scoaterea castanelor din foc” era o declarație a unei atitudini îngrijorate de așteptare, statele agresoare și omologii lor agresati fiind aruncați spate în spate și retrogradați în categoria leninistă a „imperialiștilor”. În timp ce democrațiile erau capabile – în ciuda tuturor temerilor, dezgustărilor și ambiguităților – să-și dea seama cine prezenta un pericol mai mare, comunismul sau nazismul, Uniunea Sovietică nu era capabilă să iasă din maniheismul marxist-leninist care înfățișa lumea exterioară ca fiindu-i în totalitate ostilă și descompusă, manipulată de legiuni formate din conspiratori și agenți provocatori. În această stare de spirit bolnăvicioasă s-au aflat originile pactului germano-sovietic și ale dezastrului Operațiunii Barbarossa.

Să ne întoarcem la negocierile cu Londra și Paris. Dornic să vadă dacă poate obține garanții reciproce și serioase, plus unele avantaje în ceea ce privește influența, Litvinov – în realitate, Stalin, care a corectat cu propria mână propunerile comisarului – a trimis o contra-propunere Occidentului la 17 aprilie 1939. A pus pe masă nu o simplă declarație de garanție, ci un tratat real de asistență reciprocă împotriva Reichului. Acest tratat oferea ajutor militar comun din partea celor trei puteri tuturor statelor vecine cu URSS, de la Marea Baltică la Marea Neagră, în cazul în care acestea ar fi fost atacate și indiferent dacă solicitau sau nu ajutor. Numai această Triplă Alianță, bazată pe convenții militare solide, l-ar fi putut descuraja pe Hitler, se afirma în proiectul sovietic. Oferta ar fi avut avantajul imens pentru Moscova de a închide ruta de invazie baltică și de a elimina orice posibilitate a unei coaliții antisovietice între Reich și Polonia. Propunerea din 17 aprilie 1939 n-a fost negociabilă, ea putând fi doar acceptată sau refuzată. Stalin avea să se cramponeze până la capăt de acest aspect.

Chamberlain și-a făcut cunoscut refuzul în 8 mai și n-a acceptat, decât sub constrângere, redeschiderea discuțiilor până în 24 mai. De ce s-au pierdut cinci săptămâni

prețioase, în condițiile în care serviciile secrete poloneze observau deja pregătirile Wehrmachtului pentru un atac? A fost blamat anticomunismul britanic. Este incontestabil, și nimic din evoluția regimului stalinist nu era de natură să-l atenueze. În timpul crizei de la München, Chamberlain i-a explicat soției sale, Ida, refuzul lui de a implica Moscova în apărarea Cehoslovaciei: „Bolșevicii trag toate sforile din culise cu discreție și viclenie pentru a ne implica într-un război cu Germania.”²⁰⁶ Stalin simțea la fel despre britanici. Cu toate acestea, politica celui din urmă n-a fost determinată de anticomunismul prim-ministrului, care era mai puțin virulent decât al celorlalți membri ai cabinetului, în special lordul Halifax, încă secretar de stat pentru afaceri externe.

De la sfârșitul anului 1938, Londra a considerat că Berlinul era cel mai periculos dintre inamici, mai mult decât Tokyo și Roma. Întregul cabinet, cu excepția șefului său, a înțeles că Hitler nu mai putea fi oprit decât printr-o amenințare de război. În acest spirit, noul ambasador la Moscova, sir William Seeds, un domn distins, înalt de doi metri, familiarizat cu limba rusă și colecționar de ouă Fabergé, a primit misiunea de a face tot posibilul pentru îmbunătățirea relațiilor cu URSS. La 1 martie, Chamberlain însuși, împreună cu patru miniștri, au vizitat ambasada sovietică din Londra, demers pe care niciunul dintre predecesorii săi n-a îndrăznit să-l facă. Pragmatismul englez a prevalat asupra anticomunismului, dar neîncrederea n-a dispărut.

De ce au așteptat britanicii atât de mult pentru a respinge oferta din 17 aprilie și pentru a face o contrapropunere? Tocmai când au spus că vor să construiască un front de descurajare împotriva lui Hitler cât mai curând posibil? Primul motiv a fost că includerea Finlandei și a Țărilor Baltice, pe lângă Polonia și România, în propunerea sovietică, va necesita negocieri imense, a căror durată era imprezvizibilă. Al doilea, mai profund, a fost că niciuna dintre aceste țări n-a cerut asistență militară sovietică. Toți se temeau de Stalin mai mult decât de Hitler. Prin urmare, în ochii britanicilor exista un risc serios ca Polonia să se apropie din nou de Germania. Din aceste motive, Halifax a cerut în mod repetat sovieticilor să ofere un fel de garanție intermediară imediată, care să fie urmată de negocieri mai largi. I s-a răspuns cu un *niet* fără drept de apel. La mijlocul lunii mai, Chamberlain a trebuit să se confrunte cu faptele: planul britanic a eșuat, iar Moscova nu voia să audă de nicio altă soluție decât cea elaborată de ea. Această încăpățănare și-a găsit cel mai bun reprezentant în persoana lui Viaceslav Molotov, înlocuitorul lui Litvinov, începând din 3 mai 1939, în fruntea Comisariatului Afacerilor Externe.

Demisia forțată a evreului Litvinov în favoarea lui Molotov, un rus „adevărat”, născut în gubernia Viatka, n-a constituit o invitație discretă la adresa Berlinului, așa cum s-a scris

adesea. Au existat și alte motive pentru această alegere. Stalin a văzut războiul la ușa lui și, din acel moment, și-a dedicat toată atenția urmăririi pericolelor și oportunităților din lumea exterioară. Astfel, el a încredințat postul-cheie al Afacerilor Externe – lăsându-i în continuare președinția Consiliului Comisarilor Poporului – acestui Molotov, cel mai credincios dintre credincioși, cel care-i va raporta totul și se va ține strict de deciziile sale, fără subtilități sau concesii, altele decât simplele formalități²⁰⁷.

Îmbrăcat mereu la costum și purtând ochelari, Viaceslav Scriabin (1890–1986), alias Molotov (*molot* înseamnă „ciocan” în limba rusă), arăta mai mult ca un funcționar de bancă decât ca un ministru de externe. Cu toate acestea, era mult mai mult decât „o strălucitoare mediocritate”, cum adesea a fost descris. Ascensiunea lui meteorică și păstrarea poziției ocupate – deși slăbită – după 1945 se datorează unui singur lucru, și anume faptului că din 1917 și-a susținut șeful împotriva tuturor facțiunilor și opozițiilor, până la punctul de a fi poreclit de tovarășii lui „ciomagul lui Stalin”. Nu s-a arătat niciodată mai puțin radical decât Stalin, fie în timpul colectivizării agriculturii, fie în timpul marilor epurări.

La sfârșitul vieții sale, în fața jurnalistului Feliks Ciuev, Molotov a pretins a fi în continuare, fără nicio umbră de regret, coautorul acestor crime. La fel ca Stalin, Molotov a fost emigrant în perioada țaristă și nu știa mai multe despre lume decât stăpânul lui. Nu avea nici cea mai vagă idee despre formele și procedurile specifice diplomației. Adesea, Molotov își trata interlocutorii cu aceeași duritate, cu aceeași brutalitate, cu aceleași izbucniri de la ședințele de partid. În noua sa poziție, Molotov s-a dovedit a fi un negociator dur, un bulldog care i-a îngrozit și pe cei mai bine intenționați dintre interlocutorii lui. Mai mult, avea opiniile sale personale despre politica externă și, în unele cazuri, avea curajul de a-și înfrunța stăpânul chiar și în toiuul celor mai aprige izbucniri ale dictatorului. Hrușciov, care nu putea fi suspectat că ar avea vreo simpatie pentru Molotov, a confirmat acest lucru în amintirile sale: „Mi-a lăsat impresia unui om care raționează independent și are propriile opinii, pe care le exprima deschis în fața lui Stalin. Era evident că lui Stalin nu-i plăcea acest lucru, și totuși, Molotov continua și insista. A fost o excepție.”²⁰⁸

Franța a fost cea care a împins cabinetul lui Chamberlain să se plece în fața hotărârii sovietice, punând în joc viitorul relației sale cu Londra. O alianță militară cu sovieticii era indispensabilă, considera Parisul, care era bine informat despre puterea reală a armatei poloneze. În plus, cei doi aliați au fost alarmați de o posibilă schimbare de strategie la Moscova. Dacă Stalin ar face afaceri cu Hitler, Polonia ar fi pierdută, iar viitoarea blocadă navală ar fi parțial anihilată. Ne putem imagina un început mai catastrofal al războiului? La 16 mai 1939, concluziile șefilor de stat-major britanici prezentate lui

Chamberlain convergeau: oricare ar fi fost slăbiciunile Armatei Roșii, ajutorul ei era imperativ, iar fără el, sprijinul pentru Polonia și România era lipsit de orice valoare. La ședința cabinetului din 24 mai, Chamberlain și-a dat seama că era izolat și nu avea altă alternativă decât să înceapă negocierile pentru o veritabilă alianță cu Moscova.

Abia reluate în iunie 1939, discuțiile dintre ambasadorul Seeds și Molotov au ajuns într-un impas. Comisarul sovietic repeta neobosit că garanțiile Triplei Alianțe trebuie să se aplice tuturor țărilor care se învecinează cu URSS. La rândul lui, Seeds reafirma două fapte evidente: aceste țări nu sunt solicitante, iar dacă Londra le garantează independența în fața amenințării lui Hitler, nu este pentru a stârni ostilitatea Moscovei. A acorda URSS puterea de a decide dacă, de exemplu, Letonia este sau nu amenințată de Berlin, și de a declanșa astfel un război general, le amintește britanicilor de precedentul nefericit din 1914. Toate propunerile de compromis – cum ar fi nenominalizarea statelor garantate pentru a evita ca ele să se adreseze lui Hitler – au fost respinse de Molotov. Era evident faptul că Stalin dorea ca Occidentul să-i recunoască dreptul de a interveni în viața Țărilor Baltice și a Finlandei, pentru a numi doar câteva. La 7 iunie 1939, anunțul că Reichul a încheiat tratate de neagresiune cu Estonia și Letonia a avut efectul unei adevărate bombe. Temerile Londrei că Moscova va interveni în aceste țări – și temerile Moscovei că Germania își pregătea atacul asupra ei – par să fi fost confirmate simultan. Noua alarmă l-a determinat pe Molotov să accepte concesii, astfel că la sfârșitul lunii iunie, el a fost de acord ca lista statelor garantate de tratatul în trei să fie păstrată secretă, conform propunerii britanice.

Încă o dată, negocierile politice au fost din nou pe drumul cel bun, dar încă o dată, au fost blocate la prima schimbare de termeni. Molotov a făcut o nouă cerere, solicitând ca garanțiile pentru statele de frontieră să se aplice nu numai în cazul unui atac german, ci și în cazul unei „agresiuni indirecte”, adică o „lovitură de stat internă sau o schimbare de politică în interesul agresorului”. Această adăugire era echivalentă cu a le da sovieticilor un cec în alb în Est, cu a le da o sferă de influență. Orice schimbare de guvern la Helsinki, Tallinn, Riga, Varșovia sau București care nemulțumea Moscova putea declanșa intervenția Armatei Roșii în aceste țări. „Absolut inacceptabil,” a răspuns guvernul Majestății Sale, dar francezii au fost mai puțin categorici.

La 12 iulie, lordul Halifax spera să evite o ruptură acceptând una dintre cererile sovietice: negocierea unei convenții militare. Probabil că a făcut o greșală recomandând comisiei militare franco-britanice să nu se grăbească la Moscova, pentru a-i da timp să încerce, încă o dată, să-l determine pe Molotov la concesii asupra naturii garanțiilor. Prin urmare, negociatorii s-au imbarcat pe vasul *Exeter*, o navă de marfă care nu depășea 13 noduri pe mare calmă. Le-a luat cinci zile să ajungă la Leningrad, unde

au pierdut trenul spre Moscova. Delegația a sosit în capitala sovietică în după-amiaza zilei de 11 august 1939. Între timp însă, roata s-a întors.

Negocierile germano-sovietice

De la începutul anului 1939, a existat o încălzire timidă a relațiilor dintre Berlin și Moscova. Pentru Berlin, era încă doar o chestiune de a pune presiune asupra Varșoviei și a Londrei. În martie, Hitler a rămas încrezător în atingerea obiectivului său principal, acela de a atrage Polonia de partea lui în vederea atacării URSS sau, dacă va fi necesar, de a neutraliza armata poloneză printr-un blitzkrieg cu scopul de a obține, în cele din urmă, o frontieră comună cu Uniunea Sovietică. Condiția *sine qua non* a rămas aceeași: puterile occidentale ar trebui să-i dea mână liberă, lucru pe care Hitler îl credea posibil sau pretindea că-l credea posibil, chiar și după anunțarea garanției britanice. Pentru cei care citesc corect, garanția se referea doar la „menținerea independenței Poloniei”, iar nu la menținerea integrității frontierelor sale. Hitler credea că o Polonie fără coridor sau fără Galiția, ajunsă vasală Reichului, ar putea să fie acceptabilă pentru Londra²⁰⁹.

Hitler a înțeles ostilitatea definitivă a Marii Britanii după ce aceasta din urmă și-a extins garanțiile asupra României și Greciei, apoi asupra Turciei, și a inițiat discuții serioase cu Moscova. La 22 mai, Hitler a răspuns prin semnarea Pactului de Oțel* cu Italia, alianță ofensivă care ar fi inclus și Japonia, dacă aceasta din urmă n-ar fi refuzat să semneze un cec în alb. În cele din urmă, Hitler a luat inițiativa de a lansa, prin intermediul lui von Papen, fostul cancelar și ambasadorul său la Ankara, un prim sondaj în direcția Moscovei. Terentiev, reprezentantul sovietic în Turcia, i-a spus lui Molotov că von Papen i-a vorbit într-un colț al ferestrei despre dificultățile pe care le are Reichul cu Polonia și a adăugat, între pahare de șampanie: „Diferențele ideologice nu trebuie să împiedice îmbunătățirea relațiilor dintre țările noastre. Trebuie să lăsăm ideologia deoparte și să ne întoarcem la vremea lui Bismarck, la vremea prieteniei noastre.”²¹⁰ În presa germană, atacurile la adresa URSS au amuțit de pe o zi pe alta.

Starea de spirit a lui Hitler este cel mai bine surprinsă în procesul-verbal al unei întâlniri secrete care a avut loc la 23 mai 1939 în biroul său din Cancelaria Reichului²¹¹. Pentru a afla planul de război al Führerului, au fost convocați principalii lideri militari – doar ei, 15 persoane în total. Deși a confirmat atacul asupra Poloniei, Hitler a dezvăluit profunzimea gândurilor sale asupra operației: „Danzigul nu este obiectivul

* Acord militar și politic semnat la 22 mai 1939 între Germania nazistă și Italia fascistă, care prevedea o alianță militară ofensivă și defensivă, consultări reciproce și propagandă coordonată. Pactul a atras Italia în cel de-Al Doilea Război Mondial de partea Germaniei și a contribuit la escaladarea tensiunilor internaționale care au dus la izbucnirea războiului în septembrie 1939 (n. red.).

principal. Pentru noi, este o chestiune de extindere a spațiului vital în Răsărit, de asigurare a aprovizionării cu alimente și a soluționării problemei baltice. Achiziționarea unei baze alimentare nu este posibilă decât acolo unde gradul de ocupare umană este scăzut. În mod clar, distrugerea Uniunii Sovietice și colonizarea teritoriului său rămâne obiectivul principal, dar circumstanțele ne forțează la amânarea punerii sale în aplicare, deoarece problema Poloniei nu poate fi separată de un conflict cu Occidentul.” Cu atât mai mult însă, dacă intervenția occidentală în favoarea Poloniei nu prezenta siguranță, atunci „a o izola era o chestiune de abilitate politică”.

Ce se înțelege de aici? Hitler le-a dat ascultătorilor săi un indiciu despre o posibilă soluție: „Relațiile economice cu Rusia sunt posibile numai dacă relațiile politice se îmbunătățesc. În presă, o atitudine prudentă. Nu este exclus ca Rusia să-și piardă interesul pentru distrugerea Poloniei.” Această declarație a fost urmată de o explicație lungă a ostilității neclintite a Angliei față de Germania și a necesității de a lupta împotriva ei „pe viață și pe moarte”. Ca urmare, un război de 10 până la 15 ani era așteptat de Germania. „Ideea că putem scăpa de război este periculoasă, deoarece această posibilitate nu există. Podurile trebuie arse, și nu este o chestiune de drept sau o non-lege, ci de existența sau inexistența a 80 de milioane de oameni.” Așadar, prin atacarea Poloniei, Hitler își asuma riscul unui război cu Occidentul. Vechiul lui vis al unei alianțe sau cel puțin al unui aranjament cu Marea Britanie, cultivat din 1924, era mort și îngropat. La fel de evidentă a fost intenția sa de a merge să vadă dacă există o soluție provizorie din partea Moscovei. Hitler a venit cu ideea, nu Stalin.

Sondările serioase au început la sfârșitul lunii mai 1939, după conferința secretă de la Cancelarie. La 29 mai, secretarul de stat von Weizsäcker l-a informat pe ambasadorul Merekalov că Berlinul este deschis discuțiilor și că, pentru cei de la Moscova, a venit timpul să ia niște decizii cruciale. La 2 iunie, el a devenit mai explicit, de data aceasta în fața însărcinatului cu afaceri Astahov, noul număr unu sovietic din capitala Reichului. Weizsäcker a susținut că țara sa nu are intenția de a merge spre Est și că presupusa luare în vizor a Ucrainei era o invenție poloneză. La începutul lunii iulie, când discuțiile politice cu Occidentul erau în impas, Stalin s-a adresat din nou germanilor, cu scopul de a-și îmbunătăți mâna cu cei doi parteneri pe care-i avea la dispoziție: la 22 iulie, Agenția TASS a anunțat reluarea discuțiilor economice dintre Uniunea Sovietică și Reich. Cei doi dansatori au început să-și potrivească pașii.

Discuțiile au avut loc la Berlin între Astahov și Schnurre, șeful delegației germane de afaceri. La cea de-a doua întâlnire, pe 26 iulie, în timpul unei cine la restaurantul germano-baltic Ernest, germanul a dezvăluit: „Am fost instruit de Ribbentrop să vă transmit că Berlinul este gata să negocieze și să se împace cu Moscova pe toate

subiectele: Polonia, Țările Baltice, garanțiile de securitate.” Astahov a întrebat despre intențiile dezvăluite în *Mein Kampf*. „A fost scrisă acum 16 ani,” i-a răspuns Schnurre. „S-au schimbat multe de atunci. Astăzi, Führerul vede altfel lucrurile. Astăzi, inamicul principal este Anglia.”²¹²

La 2 august, Astahov s-a întâlnit cu un Ribbentrop arogant, dar direct:

Acum 25 de ani a început Primul Război Mondial. Țarul s-a aliat cu Anglia și și-a pierdut tronul. Nu există niciun motiv să mergeți la război împotriva noastră. Singura condiție pe care o avem este să nu vă amestecați în afacerile noastre interne. Ideologiile noastre sunt diametral opuse. [...] Dar putem fi de acord cu totul, de la Marea Neagră la Marea Baltică [a repetat această frază de mai multe ori]. Nu știu ce cale ați ales [...], dar, în ceea ce ne privește, nu acordăm atenție zgomotului care vine din așa-numita tabără a democrațiilor occidentale. Suntem siguri de puterea noastră. Adolf Hitler nu poate pierde un război. Cu Polonia, problema va fi rezolvată foarte repede [...] în șapte până la 10 zile²¹³.

Apoi, Ribbentrop a cerut ca remarcile sale să fie transmise Kremlinului ca o chestiune de extremă urgență.

A doua zi, la Moscova, ambasadorul von der Schulenburg s-a întâlnit cu Molotov și i-a propus să se ajungă la un acord „în trei etape: 1. acorduri economice, 2. oprirea atacurilor în presă, 3. îmbunătățirea relațiilor culturale”²¹⁴. La 4 august, Molotov a răspuns cu prudență, în esență arătând că este interesat de primul punct, că totul depindea de primul punct. Dacă încerca să avanseze discuțiile cu Reichul și, astfel, să câștige timp, era pentru că discuția de natură militară cu Occidentul avea să înceapă în curând, iar de această parte nu era totul pierdut. Tot la 4 august, Șapoșnikov, șeful Marelui Stat-Major, l-a pus pe Stalin să valideze diferitele scenarii de război în vederea unei alianțe cu Parisul și Londra. El a subliniat obligația Poloniei de a „permite trecerea forțelor noastre terestre (40 de divizii) la nord de Minsk prin Coridorul Vilnius”²¹⁵. La 5 august, Stalin a numit delegația de cinci ofițeri ai Armatei Roșii care, sub președinția lui Voroșilov, comisarul apărării, „va purta discuții cu misiunile militare franceze și britanice și va semna convenția militară de organizare a apărării împotriva agresiunii în Europa”²¹⁶.

La 8 august 1939, de la Berlin, Astahov a raportat că negocierile comerciale urmau să fie încheiate. A doua zi, a raportat despre presiunea germană de a „reînvia Rapallo” și a recunoscut că presa germană a încetat atacurile la adresa URSS²¹⁷. Pe 10 august, ambasadorul german la Moscova i-a trimis o telegramă lui Ribbentrop în care-i oferea un „pont” dat colegului său italian de Wacław Grzybowski, ambasadorul polonez pe lângă sovietici: polonezii nu vor accepta niciodată tranzitul trupelor Armatei Roșii pe

teritoriul lor. În fiecare zi, între 8 și 12 august, Astahov a informat Moscova că germanii doreau să afle poziția sovietică, războiul cu Polonia apropiindu-se cu pași repezi.

Ziua de 12 august a fost și data primei întâlniri a misiunilor militare franco-britanice și sovietice. Urmând instrucțiunile reunite într-un aide-mémoire întocmit de stăpânul său²¹⁸, Vorosilov s-a prefăcut surprins că amiralul Drax (consilier naval al regelui George al VI-lea și oponent hotărât al politicii de conciliere), care era responsabilul din partea britanică, nu avea o acreditare scrisă din partea guvernului său pentru a semna acorduri²¹⁹.

Ziua de 13 a fost petrecută în schimburi prudente de idei cu privire la planurile de război respective, iar la sfârșitul sesiunii, comisarul sovietic și-a luat interlocutorii prin surprindere întrebându-i: „Cum vedeți dumneavoastră acțiunea militară a URSS?” Răspunsul a fost doar o înșiruire de generalități. Negocierile sovieto-anglo-franceze stagneau deja, în timp ce de partea germană, cursa se accelera. În aceeași zi, Schnurre l-a sunat pe Astahov și i-a cerut să vină urgent pe Wilhelmstrasse, apoi i-a transmis că discuțiile ar putea avea loc la Moscova și că Führerul dorea ca Ribbentrop să fie negociatorul lui.

La 14 august, Vorosilov a răsucit cuțitul în rană în fața unui Doumenc și a unui Drax care așteptau întrebarea lui așa cum, la coridă, un taur așteaptă lovitură de grație: „Va accepta Polonia intrarea trupelor sovietice pe teritoriul său, pe Coridorul Vilnius, pentru a intra în contact cu inamicul?”²²⁰ Răspunsul celor doi a sunat așa: „Întrebați la Varșovia și la București, sunt state suverane acolo.” Vorosilov: „Delegația sovietică regretă că misiunile franceză și britanică nu sunt în măsură să dea un răspuns precis la întrebarea pusă. [...] Din acest motiv, misiunea sovietică nu poate recomanda guvernului său să ia parte la discuții care sunt, în mod clar, sortite eșecului.” Doumenc, în acord cu Drax, a propus apoi Parisului, printr-o telegramă, ca unul dintre delegații misiunii franceze, generalul Valin (în cele din urmă, a fost căpitanul Beaufre), să fie trimis la Varșovia pentru a obține aprobarea secretă a Marelui Stat-Major polonez. „Această lungă sesiune,” a conchis Doumenc în memoriile sale, „extrem de dramatică, a marcat sfârșitul negocierilor. Din acel moment, întâlnirile de două ori pe zi au fost doar un mijloc de a ocupa timpul și de a pune la încercare răbdarea teribilului Vorosilov în timp ce se aștepta răspunsul ipotetic la telegramă.”

În 15 august, Molotov l-a primit pe von der Schulenburg la cererea acestuia. Ajuutorul german pentru atenuarea disputei sovieto-japoneze, o soluționare comună a problemei baltice și semnarea unui pact germano-sovietic de neagresiune au fost subiectele discutate cu prudență. La 16 august, în fața franco-britanicilor, Vorosilov a refuzat să avanseze discuțiile dacă Polonia și România nu vor da un răspuns. Carul

discuțiilor s-a împotmolit până la osie. În 17 august, în timp ce căpitanul Beaufre lua în secret trenul spre Varșovia, iar discuțiile au fost amânate până pe 21, von der Schulenburg l-a anunțat pe Molotov că Ribbentrop era gata să plece la Moscova cu avionul. Comisarul a solicitat păstrarea secretului, la care ambasadorul i-a spus că Führerul este „sătul de provocările poloneze” și ar dori să fie luminat cu privire la relațiile germane înainte de a declanșa ostilitățile.

La 17 august, Hitler le-a declarat lui von Brauchitsch și Halder – care și-a luat notițe despre întâlnire în jurnalul său – dorința lui de a distruge Polonia „în termen de 8-14 zile”. Hitler a spus că „este din ce în ce mai sigur că Anglia și Franța nu vor scoate sabia. Acești oameni pe care i-am cunoscut la München nu vor începe un nou război mondial.” În ceea ce privește URSS, a adăugat el, „nu va scoate castanele din foc pentru Anglia”, citând discursul lui Stalin din 10 martie. „Pentru Stalin, un război pierdut ar fi la fel de periculos ca o armată (roșie) victorioasă,” o evocare a unui „Thermidor* rus”, una dintre obsesiile vremii. În ceea ce privește contactele în curs, Halder nota aceste cuvinte ale Führerului: „Nu crede într-un acord obligatoriu (al rușilor) cu Occidentul. Rușii înțeleg zdrobirea Poloniei, dar cum rămâne cu Ucraina? Consimțământul privind delimitarea intereselor. În Marea Baltică? [...] Rușii vor să aprofundeze discuțiile. [...] Führerul înclină spre bunăvoință.”

19 august 1939 a fost ziua decisivă. Von der Schulenburg i-a arătat lui Molotov un proiect de pact și l-a îndemnat să acționeze cât mai repede posibil. La Varșovia, francezii n-au obținut nimic de la toți interlocutorii lor, militari sau politici, polonezii rămânând intransigenți. Testamentul lui Piłsudski, spuneau ei, era o dogmă: nicio armată străină pe teritoriul nostru. În seara acelei zile, Reichul și Uniunea Sovietică au semnat un acord comercial și de credit. Ziarul *Izvestia* a așteptat până în 21 august pentru a publica informația. În aceeași zi, Molotov a încercat să întârzie sosirea lui Ribbentrop: oare mai spera el la ceva nou de partea franco-britanică? Totuși, von der Schulenburg l-a presat și i-a dat un ultimatum deghezat, o scrisoare de la Führer informându-l pe Stalin că dădea puteri nelimitate ministrului său de externe pentru a încheia un pact în 48 de ore, din cauza unei situații internaționale foarte tensionate. La ora 17.00, în aceeași zi, Molotov a trimis ca răspuns un mesaj de la Stalin, prin care Ribbentrop era informat că ar putea veni la Moscova pe 23 august. La 22.30, o telegramă de la Daladier i-a dat generalului Doumenc permisiunea de a semna convenția militară. Să pretindă că polonezii au dat un răspuns pozitiv? Premierul a păstrat tăcerea asupra acestui punct crucial. Oricum ar fi fost, era prea târziu.

* Aluzie la ziua de 9 Thermidor a Anului II (27 iulie 1794), când la Paris a fost răsturnată dictatura lui Robespierre și toți partizanii liderului revoluționar au fost arestați și executați.

Cuprins

Prefață	5
Introducere	15
PARTEA ÎNTÂI	
SPRE ÎNDEPĂRTATELE INDII	23
Preludiu – <i>Serata de pe Bendlerstrasse</i>	25
CAPITOLUL 1 – <i>Un război visat de un singur om</i>	33
CAPITOLUL 2 – <i>Sovieticii izolați</i>	70
CAPITOLUL 3 – <i>Pactul</i>	111
CAPITOLUL 4 – <i>Decizia de a trece la atac</i>	158
PARTEA A DOUA	
ARTA DE A-ȚI FURA SINGUR CĂCIULA	215
Preludiu – <i>Dacă războiul ar începe mâine</i>	217
CAPITOLUL 5 – <i>Rețeta germană pentru o catastrofă</i>	223
CAPITOLUL 6 – <i>Rețeta sovietică pentru un dezastru</i>	272
CAPITOLUL 7 – <i>Ordinele criminale</i>	319
CAPITOLUL 8 – <i>Stalin, surd și orb?</i>	354
PARTEA A TREIA	
URSS, CU UN PICIOR ÎN GROAPĂ	395
Preludiu – <i>„Mi-e rușine față de tatăl meu pentru că am rămas în viață”</i>	397
CAPITOLUL 9 – <i>Duminică, 22 iunie 1941: ziua cea mai lungă</i>	407
CAPITOLUL 10 – <i>Bătălia Frontierelor (23 iunie–9 iulie)</i>	464

CAPITOLUL 11 – <i>De la euforie la primele îndoieli (10–30 iulie)</i>	529
CAPITOLUL 12 – <i>Kievul, Moscova sau Leningradul?</i>	577
CAPITOLUL 13 – <i>Întoarcerea la teroarea stalinistă</i>	652

PARTEA A PATRA

TOAMNA ILUZIILOR.....	705
Preludiu – <i>Republica antisovietică de la Lokot</i>	707
CAPITOLUL 14 – <i>Dubla catastrofă de la Viazma–Briansk</i>	717
CAPITOLUL 15 – <i>Motoarele gripate ale Wehrmachtului</i>	766
CAPITOLUL 16 – <i>Lăsați să moară sub cerul liber</i>	822
CAPITOLUL 17 – <i>Stalin, Hitler și alianțele lor</i>	853

PARTEA A CINCEA

IARNA ÎNFRÂNGERII	903
Preludiu – <i>O călătorie în Crimeea</i>	905
CAPITOLUL 18 – <i>Ultima sforțare</i>	915
CAPITOLUL 19 – <i>Contraofensiva sovietică</i>	960
<i>Concluzii</i>	1017
<i>Note</i>	1027
<i>Bibliografie</i>	1097
<i>Index</i>	1127

În zorii zilei de 22 iunie 1941 s-a declanșat cel mai amplu război terestru din istorie: Germania nazistă a atacat Uniunea Sovietică, acțiune care avea să fie cunoscută drept Operațiunea Barbarossa. Cele mai puternice și mai brutale regimuri au fost puse față în față, într-o confruntare unică și cu atât mai tensionată, cu cât planurile erau inepte, iar armatele, mult sub așteptările misiunilor lor. În timpul luptei, dar și al ocupației, Wehrmachtul a combinat ideologia nazistă de exterminare cu cea a propriei culturi militare, împingând teroarea spre paroxism. Armata Roșie a sângerat până la moarte, prinsă între focul unui inamic lipsit de orice norme de conduită umană și represiunea sălbatică exercitată de bolșevismul stalinist.

Zece milioane de oameni s-au ciocnit în bătălii de proporții monstruoase: cele mai mari încercuiri, cele mai spectaculoase străpungeri și cele mai șocante răsturnări de situație. Rezultatul? Un dezastru de proporții fără precedent. Luptele, execuțiile, atrocitățile și înfometarea deliberată au ucis în 200 de zile peste cinci milioane de bărbați, femei și copii, militari și civili.

Printr-o narațiune densă, dar captivantă, istoricii Jean Lopez și Lasha Otkhmezuri reconstituie cu precizie documentară și viziune analitică acest moment crucial al celui de-Al Doilea Război Mondial, în care un rol însemnat l-a jucat și România. Ei aduc la lumină nu doar desfășurarea invaziei, ci și drama umană și ideologică a unei epoci frânte de ambiție și violență, într-o lucrare esențială pentru pasionații de istorie și, totodată, pentru cititorii preocupați să înțeleagă marile traume ale secolului al XX-lea.

Volum răsplătit cu:

Prix Chateaubriand 2019

Prix du Guesclin 2019

Les meilleures livres de l'année 2019, *Le Point*

Prix du livre d'histoire de l'Europe 2020, *L'Histoire*

„Un eseu despre una dintre cele mai mari bătălii din istorie, dar și o sinteză a erudiției și a spiritului analitic, o operă în sine.”

Le Figaro

„Această carte poate servi ca exemplu pentru orice autor dornic să publice o lucrare de istorie militară care să fie atât de nivel academic, cât și destinată publicului larg.”

Fundația „Charles de Gaulle”

Carte recomandată de

Historia

Parteneri media:

OBSERVATOR
CULTURAL

